

TUNA BULGARLARI TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ (681-1018)**Öğr.Gör. Mithat Aydın*****ÖZET**

Bu çalışma, Büyük Bulgaristan Devleti (635-665)'nin dağılmasından sonra Esperüh Han'ın 681'de kurduğu Tuna Bulgar Devleti'nin 1018 yılında çöküşüne kadar devam eden tarihi süreci ele alarak bugünkü Bulgaristan'ın tarihi temellerini ortaya koymakta ve Bulgar Türklerinin Balkanların ve Avrupa'nın siyasal ve kültürel şekillenmesindeki rollerine ışık tutan önemli ipuçları vermektedir.

Anahtar Sözcükler: Bulgar, Bulgar Türkleri, Tuna Bulgar Devleti, Bizans.

ABSTRACT

This study presents his historical roots of contemporary Bulgarias particularly the era starting with the collapse of Magna Bulgarian State (635-665) and ending with the collapse of Tuna Bulgaria State, which was established by Esperüh Han at 681. It also gives significant hints which shed lights on the rôle of Bulgarian turks on the historical and cultural development of Balkans.

Keywords: Bulgar, Bulgarian Turks, Tuna Bulgarian State, Bizans .

Tarihte Bulgar adına ilk defa olarak, Bizans imparatoru Zenon (474-491)'un 482 yılında Doğu Gotları'na karşı savaş üzere askeri yardımına başvurduğu, Karadeniz'in kuzeyinde bulunan bir topluluk adı olarak rastlanmaktadır.¹ Bulgar tabirinin Türkçe'deki anlamı ise; karışmak, karıştırmak, karışık, karışmış'tır.²

Batı Hun hükümdarı Attila'nın ölümü üzerine küçük oğlu İrnek'in idaresinde Karadeniz'in kuzey sahillerine çekilen Hun bekayası ile Türklüğün batı kolunu teşkil eden ve M.Ö. III. yüzyıldan itibaren göç ederek güney Rusya düzlüklerinde yaşayan Ogurlar³ (Oğuzlar)'ın birbirlerine karışmasından doğan Türk-Bulgar topluluğunun, VII. yüzyılda Göktürk Kağanlığı'nın zayıfladığı devrede kendi devletlerini kurdukları görülmektedir. Bizanslı ve Latin tarihçilere göre Bulgarlar, daha 6. yüzyılın ortalarında yani batıya (Balkanlara)

* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı.

¹ Akdes Nimet Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara 1992, s.109; Agy, "Bulgar", **İslam Ansiklopedisi**, c.2, MEB. Yay. İstanbul 1993, s.782; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ankara 1988, s.185; Agy, "*Türk-Bulgarlar'ın Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış*", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 10-11, 1981-1982, İstanbul 1983, s.92; Emel Esin, "*Türk Tarihi Işığında Bulgaristan*", **Türk Kültürü**, (Mayıs 1978), s. 17; Hamit Koşay, "*İdil-Ural Bölgesindeki Türklerin Menşei Hakkında*", **V. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1960, s.237; Hüseyin Namık Orkun, **Türk Tarihi**, II, Ankara 1946, s.157.; László Rásonyi, **Tarihte Türklük**, Ankara 1993, s.89; Pars Tuğlacı, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, İstanbul 1984, s.39.

² İ. Kafesoğlu, **Agm**, s.92; László Rásonyi, **Tuna Köprüleri**, Ankara 1984, s.5.

³ "Ogur " kelimesinin esası "Oguz" olup, güney Rusya'ya yerleşen Türklerin kelime sonundaki "z" harfi yerine "r" harfini kullanmalarından ileri gelmektedir. Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişim Çağları I**, İstanbul 1992, s.104; İ. Kafesoğlu, **Age**, s.186.

yönelmeden önce Bittugur (5 Ogur), Ultingur (6 Ogur), Kutrigur~Kutugur, Tokurgur (9 Ogur), Ungur~Hunugur~Onugur (10 Ogur), Utigur~Utrigur~Oturgur (30 Ogur) adlarıyla federasyonlar halinde organize olarak İtil (Volga) nehrinden Tuna nehrine kadarki sahada yaşamaktaydılar.⁴ Bu yüzyılın sonlarına doğru büyük bir “tribü”⁵ birliği oluşturan Bulgar Türklerinin ülkesi Bizanslı tarih yazarlarınca “Büyük Bulgaristan” olarak ifade edilmekteydi.⁶ Bu dönemde Bulgarlar, Göktürklerin baskısıyla batıya kaçan Avarların egemenliği altına girdiler ve Avarlarla birlikte Slavlara karşı mücadele ettiler.

Bulgarları Avar hakimiyetinden kurtaran Kurt (Kuvrat) Han, 635 yılında ilk bağımsız Bulgar devletini kurdu. Bu devletin sınırları Dineper’den Kafkaslara kadar uzanıyordu. Ancak Bulgar devleti çok yaşamadı. Kurt Han’ın 665 yılında ölümü üzerine beş oğlu arasında çıkan iktidar mücadelesi ve Hazarların baskısı sonucu Büyük Bulgar Devleti parçalandı ve ülkeden göçler başladı.

Kurt’un oğullarından Batbayan, On-Ogurların başında Hazarlara bağlı kalarak Don ile Kuban nehri arasında, Kafkasya’daki yurttan kaldı. Kurt’un ikinci oğlu Kotrak (Votrak), VII. yüzyılın ikinci yarısında Otuz-Ogurların başında kuzeye giderek, 1236 yılında Moğollar tarafından yıkılacak olan İtil (Volga) Bulgar Devleti’ni kurdu. Oğullarından dördüncüsü Patomiya Macaristan’a, beşincisi Ançeka kuzey İtalya topraklarına maiyetindeki Ogur boylarıyla yerleşti.⁷ Üçüncü oğul Esperüh (679-702) ise kendine bağlı boylarla beraber, Bizans’ın da içinde bulunduğu kötü durumdan yararlanarak⁸ Özü, Turla ve Prut vadileri boyunca ilerleyip, 679’da Tuna nehrini aşarak merkezi Varna ile Şumnu arasında olan Tuna Bulgar Devleti’ni kurdu (681). Önceki devirlerde İskitler ve Hunların akın ettikleri bu sahaya (şimdiki Deliorman ve Dobruca), o çağlarda “Küçük İskitya” deniyordu.

Bizans imparatoru IV. Konstantin Pagonatus’un Tuna’nın güneyine sarkmalarını önleyemediği Bulgarlar, 681’de yaptıkları bir antlaşma ile de Bizans’ı vergi verir konuma soktular. Aynı zamanda bu antlaşma yeni Bulgar Devleti’nin Bizans tarafından fiilen tanınması anlamına geliyordu.⁹

681 yılında Esperüh’ün temellerini attığı Tuna Bulgar Devleti bir süre sonra Balkanlarda ve Orta Avrupa’da çok önemli bir varlık haline gelmeye başladı. Bu tarihte Bulgar Türk devletinin sahası, Baserabya ve Dobruca’dan

⁴ İ. Kafesoğlu, *Agm.* s.95.

⁵ Tribü, aynı dilde konuşan, ortak kurum, gelenek ve göreneklere sahip, ortak bir yerleşme alanı olan ve ortak kökten gelen birkaç oymağın özerk bir toprak üzerinde oluşturdukları birliğe verilen addır.

⁶ N.Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, çev. Veysel Aytaman, İstanbul 1979, s.12

⁷ A[hmed] H[amdi], *Bulgar Tarihi*, Trabzon 1326, s.9. Ançeka Han idaresinde kuzey İtalya topraklarına yerleşen Ogur boyları, İtalyanca’ya birkaç kelime de vermişlerdir. Türker Acaroğlu, “*Bulgaristan Türklerinin Dünü-Bugünü-Yarını*”, *X.Türk Tarih Kongresi*, c.IV, 22-26 Eylül 1986, Ankara 1993, s.1488. İtalya’ya göç eden, Panoniya Bulgarları da denilen bu Ogur boyları yabancı halklar arasında eriyerek dillerini kaybetmişler ve asıllarını unutmuşlardır. Hamit Zübeyr, *Bulgar Türklerinin Eski Tarihi*, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, No. 27 (eserde basım yeri ve tarihi bulunmamaktadır.)

⁸ Osman Nuri Peremeci, *Tuna Boyu Tarihi*, İstanbul 1942, s.17-18.

⁹ Stanley G. Evans, M.A., *A Short History of Bulgaria*, London 1960, s.31; D. Kossev, H.Hristov, D. Angelov, *A Short History of Bulgaria*, Sofia 1963, s.26.

başka bütün kuzey Bulgaristan'a, doğuda Karadeniz'e , güneyde Balkan dağlarının geçitlerine ve batıda İsker Nehri'ne kadar yayılıyordu.¹⁰ Devletin kuzeydoğu sınırı kesin olmamasına rağmen, açık olarak bilinen şey Tuna ötesi bölgeler devletin sınırları içinde kalıyordu.¹¹

Esperüh'ün idaresindeki Bulgar Türkleri; böylece geniş bir sahaya yayılarak, daha önce, V.yüzyıldan itibaren Tuna'yı geçip güneye sarkan kalabalık Slavlar unsurlarını idareleri altına alarak bu topraklara yerleştiler. Bu arada Slavlar Balkan yarımadasının kuzeydoğu ve orta kısımlarında teşkilatsız ufak kabilelere bölünmüş bir şekilde yaşıyorlardı. Dilleri ve kültürleri bir olmasına rağmen, diğer Slavlar gibi bunlar da bir devlet kuramamış, idare kabiliyetinden yoksunlardı. Slavlar vatan, millet ve devlet kavramlarını Bulgarlardan öğrendiler ve daha sonra Bizans'a karşı kendilerini koruma kabiliyetini elde ettiler.¹² Böylece Bulgar Türklerinin himayesinde bölgede yaşayan ve nüfusun büyük bir kısmını oluşturan güney Slav kabileleri ekonomik ve kültürel bakımdan geliştiler ve iki yüzyıl içinde yönetici sınıfın da Slavlaşmasıyla ilk Slav topluluğunu ve devletini yarattılar.¹³ Géza Fehér bu hususta şunları söylemektedir: "Tuna Bulgar Devleti, Slavların da millet haline gelmelerini, maddi ve manevi kültürlerinin teşekkülünü kolaylaştırdı. Bu durum Slav kavminin medeniyeti üzerinde kesin bir tesir icra etti."¹⁴ Sonuçta Esperüh'ün 681 yılında kurmuş olduğu Tuna Bulgar Devleti, aynı zamanda Slav Bulgarların, günümüze kadar getirdikleri Bulgar tarihinin başlangıcı oldu¹⁵

Esperüh'ün ölümünden sonra yerine geçen Tervel zamanında (701-718) Tuna Bulgar Devleti'nin dış politikasında Bizans ile ilişkiler ön plana çıktı. Bu dönemde Bulgar hanı Tervel, Bizans'ın içişlerine açık bir şekilde müdahale ederken, Bizans imparatoru II. Justinianos ise iç karışıklıklar ve dış tehditler karşısında sürekli olarak Bulgarların desteğini aradı. Hatta bu desteği sürekli hale getirmek için kız kardeşini Tervel ile evlendirdi ve onunla bir antlaşma yaptı.¹⁶ Bu Sayede II. Justinianos, Tervel'in desteği ile 2. kez tahta çıktı (705). Ancak Bizans ile Bulgarlar arasında savaş yapmak kroniklemişti.¹⁷ II. Justinianos tahtını sağlamlaştırmaz sağlamlaştırmaz Bulgarlara karşı üstünlük kurmak için Bulgar Türkleri üzerine tekrar saldırıya geçti; fakat yenilgiye uğrayarak geri çekildi. Bununla birlikte Justinianos tahtı tehlikeye düştüğünde

¹⁰ Géza Fehér, **Bulgar Türkleri Tarihi**, Ankara 1984, s.45.

¹¹ D. Kossev, H. Hristov, D. Angelov, **Age**, s.26.

¹² İ. Kafesoğlu, **Agm**, s.102; Agy, **Türk Milli Kültürü**, s.192. Çek bilim adamı Peisker, Eski Slavların devlet kurma kabiliyetinden yoksun olduğunu yazar. M. Fuad Köprülü, "*Türk Hukuki Müesseseleri*", **II. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1943, s.395 dn.26. B. Ögel de aynı görüştedir. Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları I**, s.108. G. Fehér ise Slavların o dönemde oymak adlarıyla anıldığına dikkat çekerek, ilk Slav milletinin Bulgar Türkleri tarafından yaratıldığını ifade etmektedir. G. Fehér, **Age**, s.46.

¹³ Talat Tekin, **Tuna Bulgarları ve Dilleri**, Ankara 1987, s.5

¹⁴ G. Fehér, **Age**, s.4.

¹⁵ N. Todorov, **Age**, s.14.

¹⁶ Frank Fox, *Bulgaria*, London 1915, s.46; Stanley G. Evans, **Age**, s.32.

¹⁷ Frank Fox, **Age**, s.46. Bu konuda bir Bulgar kroniği şöyle söylemektedir: "Bulgarların temel karakteri savaş yanlısı meziyetleri, disiplin vatansverlik ve gayretleri idi. Bulgar kralları muzaffer ordularını İstanbul kapılarına kadar getirdiler. Grek (Bizans) imparatoru ise Bulgarların dostluğunu aradı ve hatta onlara vergi vermeyi kabul etti." **Gösterilen Yer.**

yeniden Bulgar desteğini almak amacıyla girişimde bulunmaktan kendini alamadı.

II. Justinianos'un ölümünden sonra Bizans imparatorları Bulgarlarla iyi ilişkiler kurmaya özen gösterdiler ve onları kurtarıcı olarak görmeye devam ettiler. 716 yılında III. Theodosios ile Bulgarlar arasında imzalanan antlaşma ve 718'de Müslüman Arap ordularının İstanbul'u kuşattıkları sırada Bulgarların gönderdiği kurtarıcı ordular bu iyi ilişkilerin en yakın göstergesi oldu. Fakat Bulgar Türklerinin kötü zamanlarında Bizans Bulgarlar için her zaman bir tehdit olarak kaldı.

Tervel Han'ın ölümünden (718) sonra birbirini takip eden Bulgar hanları zamanında Bulgarlar, çoğu zaman iç karışıklıklar ve Bizans saldırıları ile karşı karşıya kaldılar. Bu durum aşağı yukarı VIII. yüzyıl sonlarına kadar devam etti.

Bulgar Türklerini bu kötü durumdan kurtaran ve ülkeye dirlik ve düzeni getiren kişi Kardam Han (777-804) oldu. Hatta O, 791 ve 792'de Bizans İmparatoru VI. Konstantinos'u yenilgiye uğratarak Bizans İmparatorluğu'ndan eskiden alınan vergiyi yeniden vermesini istedi. Bu isteğinin yerine getirilmemesi durumunda ise bütün Trakya'yı tahrip edeceği tehdidinde bulundu.¹⁸

Kardam Han'dan sonraki yarım yüzyıl Bulgarların en parlak dönemi oldu. Kardam Han'ın ölümünden sonra tahta oturan Kurum Han (803-814), "kudretli bir savaşçı, cesur bir asker olduğu kadar, akıllı bir siyaset adamı"¹⁹ ve hukuka saygılı, yasa çıkaran bir şahsiyet olarak²⁰ ün yaptı. Kurum Han kısa zamanda Bizans'ın korkulu bir düşmanı haline gelene geldi. Bizans'ın Türk-Bulgar devletine karşı Burgaz, Edirne, Filibe ve Sofya'dan teşkil ettiği müstahkem hat Kurum Han tarafından çiğnendi. 811'de Bizans imparatoru I. Nicephoros'u ağır bir yenilgiye uğrattı ve iki yıl sonra da İstanbul önlerinde görüldü. Ancak Kurum Han 814'te İstanbul'u "zaptetmek" amacıyla harekete geçtiği sırada, bir zamanlar Attila'nın da başına geldiği gibi birdenbire ağzından ve burnundan kan boşalması sonucu öldü.²¹ Kurum Han öldüğünde; Bulgar Devleti, sınırları kuzey Karpatlardan Rodoplara ve Tisza nehrinden Diniester'e uzanan²², önemli ölçüde kudretli bir devlet bıraktı.²³

Kısa süreli ara hükümdarlıklardan sonra Bulgarlar, Kurum Han'ın oğlu Omurtag Han (814-831) şahsında yeniden kudretli bir hükümdara kavuştular. Onun zamanı Tuna Bulgar devleti'nin en parlak devirlerinden biri oldu. Omurtag Han bir taraftan Trakya'daki kazanımlarını teyit eden bir barış ve ticaret antlaşmasını Bizans'la imzalarken diğer taraftan Frank İmparatorluğu'na

¹⁸ G. Fehér, *Age*, s.52.

¹⁹ A.A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfid Mansel, c.I, Ankara 1943, s.325.

²⁰ S. S. Bobçev, "*Kurum Han'ın Yasa Koyuculuğu*", çev. M. Türker ACAROĞLU, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11, 1981-1982, İstanbul 1983, s.147-150; N. Todorov, *Age*, 16-17

²¹ V.N. Zlatarski, "*Kurum Han*", çev. M. Türker ACAROĞLU, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11, 1981-1982, İstanbul 1983, s.137-138; İ Kafesoğlu, *Agm*, s.106.

²² Vera Moutafchieva-Nikolai Todorov, *Bulgaria's Past*, Sofia 1969, s.22.

²³ Stanley G. Evans, *Age*, s.37.

karşı başarılı seferler düzenleyerek kuzeybatı yönündeki topraklarını genişletti.²⁴ Böylece Sava-Drava havzasına sahip olan Omurtag Han, özellikle Moroş ırmağı vadisindeki tuz yataklarını elde ederek devletine eşsiz bir gelir kaynağı sağladı ve politik ilişkilerde bir güç olarak kullanılabilen tuz sebebi ile Avrupa'da siyasi nüfuzunu da artırdı.²⁵ Bu arada babası Kurum zamanında zapt edilen Sofya, Niş, Belgrad ve doğu Macaristan'ı elinde tutarak Sofya, Niş, Belgrad üzerinden orta Tuna'ya giden ticaret yolunu kontrol etti ve Bizans-Frank ticaretinde Bulgaristan'ı hesaba katılması gereken bir devlet konumuna yükseltti.²⁶ Omurtag Han dönemi sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın gelişimi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Yapılan ilmi kazılarda ortaya çıkarılan sur, kapı, su yolları kalıntıları, saray harabeleri, bir çok sanat eseri ve süs eşyası, kitabeler, yıkıntıları belirlenen Bulgar başkentleri Pliska ve Preslav şehirleri, özellikle Madara kasabası yanında bulunan, yüksek bir kaya üzerindeki Kurum Han'ın atlı kabartması hep Omurtag Han devrinin hatıralarıdır.²⁷ Böylece Omurtag Han'ın teşkilatçılığı ve Kurum Han'ın fetihleriyle Bulgar devleti yapısal olarak şekillendi, sınırları (hemen hemen) Balkan yarımadasının yarısını içine aldı ve Avrupa'da sarsılmaz bir devlet konumuna yükseldi.²⁸

Omurtag Han zamanında meydana gelen gelişmelerden biri de ülkede Hristiyanlığın ve Slavlığın gittikçe kuvvet kazanması idi. Yeni fethedilen topraklarda Hristiyan olmuş büyük Slav kitleleri, artık Türk-Bulgar aristokrasisi yanında yer almakta, böylece Bulgar devletini Türk kültürü aleyhine niteliksel bir değişime zorlamaktaydı. Öyle ki Omurtag Han bile oğullarına Slav adlar vermekteydi.²⁹

Aynı zamanda Bulgaristan üzerinde Hristiyan komşu devletlerin de artan Hristiyanlık baskısı Bulgar Türklerini kuvvetli bir şekilde Bizans kültürünün etkisi altına soktu. Bu durum, Omurtag Han'ın halefleri Malamir (Melemir, 831-836) ve Pressian (836-862) zamanlarında kendini açık bir şekilde gösterdi.³⁰ Diğer taraftan Malamir ve Pressian, Bizans'a karşı fetih politikalarını devam ettirdiler. Onların döneminde Sofya ve Filibe bölgesindeki Bizans toprakları ele geçirildi. Bu dönemde Bulgar Türkleri Makedonya topraklarında ilk kez yayılmaya ve yerleşmeye başladılar.³¹

Tuna Bulgar Türkleri için bir dönüm noktası olarak kabul edilen devir, Pressian'dan sonra Bulgar tahtına oturan I. Boris (852-889) zamanıdır. I. Boris

²⁴ D. Kossev, H.Hristov, D. Angelov, *Age*, s.29

²⁵ İ. Kafesoğlu, *Agm*, s. 107; László Rásonyi, *Age*, s.93.

²⁶ G. Fehér, *Age*, s.53; Agy, "Türko-Bulgar, Macar ve bunlara akraba Milletlerin kültürü-Türk kültürünün Avrupaya tesiri", **II. Türk Tarih Kongresi**, 20-25 Eylül 1937, İstanbul 1943, s.294.

²⁷ İ. Kafesoğlu, *Agm*, s. 107; Agy, **Türk Milli Kültürü**, s.193. Şehirler ve anıtlar için bakınız: Géza Fehér, **Bulgar Türkleri Tarihi**, s.71-76; Bahaeddin Ögel, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara 1991, s.254-276.

²⁸ Nino Ninov, **History of Bulgaria in the Lectures**, Sofia 1982, s.11.

²⁹ "Bulgaristan", **Türk Ansiklopedisi**, c.8, Maarif Basımevi, Ankara 1956, s.390.

³⁰ Akdes Nimet Kurat, "Bulgaristan", **İslam Ansiklopedisi**, c.2, İstanbul 1993, s.798.

³¹ Stanley G. Evans, *Age*, s.39-40.

(Mihail)'in özellikle politik nedenlerle³² Hristiyanlığın Ortodox mezhebini resmen kabul etmesiyle Bulgar Türklerinin tamamıyla Slavlaşması ve Bizans kültür dairesine girmesi süreci başladı. Slavca resmi dil haline geldi ve Bulgar üst düzey yönetici sınıf arasında gittikçe yayıldı. I. Boris'ten sonra Türkçe isimler ve ünvanlar bile atıldı.³³ Bununla beraber zamanla bir Slav edebiyatı teşekkül etti. Slavların devlet yönetiminde eşit olarak söz sahibi olması ve Türklerle yerli Slav halk arasındaki evlilik ilişkilerinin artması Türk-Bulgar devletinin Slavlaşmasını hızlandırdı. Bir süre sonra Bulgaristan Slav kültürünün ilk büyük merkezi oldu³⁴ ve Bulgarlar bir asır sonra Slavca konuşan bir millet haline geldi.³⁵ Bugün bile Bulgarlar, I. Boris'i Bulgar ulusunun gerçek kurucusu olarak görmektedirler.³⁶

Boris'in Hristiyanlığı kabulü ve Bizans'tan gelen papazların Bulgar halkını yoğun bir şekilde Hristiyanlığa sokmaya başlamaları üzerine pek çok Bulgar boyarı (ülke ileri gelenleri), Boris'in tavrını ihanet ve "büyük bedel ödeyen" Bulgar devletinin, can düşmanı olan Bizans İmparatorluğuna boyun eğmesi olarak düşündü. Bu nedenle Bulgar boyları Boris'e karşı genel bir ayaklanma başlattılar. Fakat Boris bu Ayaklanmayı demir yumruğu ile ezdi ve elli iki boyarı aileleri ile birlikte (acımasızca) idam ettirdi.³⁷

Öte taraftan Boris, Bizans'ın Bulgaristan'da nüfuz edinmesinden endişe etti. Bu nedenle bir taraftan Bizans'a karşı Frank kralı Germen Louis ile bir ittifak oluştururken,³⁸ diğer taraftan papa ile Bizans imparatoru arasındaki rekabetten yararlanıp Bizans'a Bulgar kilisesinin bağımsızlığını tanıtmak istedi.³⁹ Sonuçta Bizans'ın ağır baskısıyla 870'de İstanbul'daki kiliseler toplantısında, Ortodox Patrikliği'ne bağlı bir Bulgar piskoposluğunun ihdas edilmesi ve başına bir piskoposun getirilmesi kararlaştırıldı. Bu karar bir yandan Roma'nın Balkanlar üzerindeki dini iddialarını, diğer yandan Tuna Bulgar Devleti'nin Türklüğünü sona erdirmiş oldu.⁴⁰

Hristiyanlık, I. Boris'in oğlu I.Simeon zamanında (893-927) Bulgaristan'da kesin olarak yerleşti. Buna paralel olarak Bulgar devletinin Slavlaşma süreci tamamlandı. Ülkede Slav-Bulgar edebiyatı oldukça gelişerek diğer Slav milletleri arasında yayıldı ve bütün Slav memleketlerinde önemli bir kültür etkisi yaptı.⁴¹

³² Boris'in Hristiyanlığı kabul etmeye yönelmesini, temel olarak, ülkesindeki kalabalık Hristiyan nüfusunu komşu Hristiyan devletlerin (Bizans, Frank ve Morva Devleti), özellikle de Bizans'ın nüfuzundan korumak ve ülkesinde farklı inançlarda bulunan topluluklar arasında bir entegrasyonu temin etmek şeklinde ifade edilebilir. Nitekim Bulgar milletinin nihai oluşumu, Hristiyanlığın kabulünün önemli bir sonucu olarak görülmektedir. D. Kossev, H.Hristov, D. Angelov, *Age*, s.39.

³³ Mehmet Şeref, *Bulgarlar ve Bulgar Devleti*, Ankara 1934, s.4.

³⁴ Barbara Jelavich, *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries*, vol.I, USA 1985, s.16.

³⁵ Z. Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, 3. Baskı, İstanbul 1981, s.156.

³⁶ Frank Fox, *Bulgaria*, s.47.

³⁷ Vasil A. Vassiliev, *Bulgaria-13 Centuries of Existence*, Sofia 1979, s.29; Stanley G. Evans, *Age*, s.41-42.

³⁸ İ. Kafesoğlu, *Agm*, s.108.

³⁹ G. Fehér, *Age*, s.56; D. Kossev, H. Hristov, D. Angelov, *Age*, s.38.

⁴⁰ İ.Kafesoğlu, *Age*, s.108.

⁴¹ "Bulgaristan", *Türk Ansiklopedisi*, c.8, s.390.

Tuna Bulgarları en parlak devrini Çar I.Simeon zamanında yaşadılar. Simeon, Bizans başkentindeki Magnaura sarayında iyi bir eğitim görmüş⁴² büyük siyasal amaçları bulunan, uzak görüşlü, güçlü bir iradeye sahip bir şahsiyetti. Bazı araştırmacıların⁴³ “Büyük” lakabıyla vasıflandırdıkları Çar Simeon’un ilk amacı İstanbul’u ele geçirmek ve onu idealindeki Hristiyan dünyasının evrensel imparatorluğunun başkenti yaparak üstünlüğünü açıklamaktı.⁴⁴ Bu amaçla saltanatının ilk yıllarından itibaren Bizans’a karşı amansız bir mücadeleye girişti. Bu mücadeleler esnasında sadece Bizans ordularını birkaç kez yenilgiye uğratmakla kalmadı, aynı zamanda Balkanlara sarmak isteyen ve Bizans ile ittifak yapan Macarları da Balkanlardan attı.⁴⁵

917’de Acheloe Savaşı’nda Bizans ordularını ağır bir yenilgiye uğratarak en büyük zaferlerinden birini kazandı. Bu zaferden sonra Bulgar orduları Bizans sınırına saldırılarını artırdılar; öyle ki bu saldırılar Gelibolu yarımadası ve Korint Boğazı’na kadar uzadı. Bu arada Makedonya ve Arnavutluk’ta ele geçirilen topraklar Bulgar Devleti sınırlarına dahil edildi. Hatta 924 yılında Sırbistan bile ele geçirildi.⁴⁶

Simeon’un özellikle 917’deki büyük zaferinden sonra, Bizans tahtına oturmak için İstanbul üzerine yürüyeceği belliydi. Nitekim O, 921 ve 923/4 yıllarında iki görkemli kuşatmayla İstanbul’u düşürmeye gayret etti.⁴⁷ Simeon bu kuşatmalarla amacına ulaşamasa da, Bizans İmparatorluğu’nu vergi verir bir hale getirdi ve papadan aldığı “Bulgarların ve Greklerin Çarı” ünvanını Bizans’a kabul ettirdi.⁴⁸ Çar Simeon’un fetihleriyle Bulgar devletinin sınırları kuzeyde Karpat dağlarına, güneyde Ege Denizi ve orta Yunanistan’a, batıda Adriyatik kıyıları ve bugünkü Hırvatistan’a doğuda ise Karadeniz’e ulaştı.⁴⁹ Böylece Bulgar Devleti o ana kadar en geniş sınırlarına ulaştı⁵⁰ ve Balkanların en güçlü devleti haline geldi.⁵¹ Bu bakımdan Çar Simeon bazılarınca ilk Bulgar imparatorluğunun kurucusu olarak kabul edilmektedir.⁵²

Simeon’un teşkil ettiği bu büyük Bulgar İmparatorluğu onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu Petro (Peter, 927-969)’un uzun saltanatı sırasında bir takım iç ve dış karışıklıklarla sarsılmaya başladı. Bu dönemde Macarlar Tuna’nın kuzeyindeki Bulgar topraklarını işgal ettiler. Sırplar ayaklandılar ve bağımsızlıklarını kazandılar. Ülkede tam bir kaos başladı.⁵³ Uzun savaşlar nedeniyle bitkin düşen Bulgar halkı, feodal beylerin (boyarların) baskısı altında ezildi. Önemli bir ekonomik ve politik güce sahip bulunan feodal

⁴² N. Todorov, *Age*, s.21.

⁴³ Örneğin bakınız: R. J. Crampton, *A Concise history of Bulgaria*, Cambridge 1997, s.17.

⁴⁴ B. Jelavich, *Age*, s.16.

⁴⁵ G. Fehér, *Age*, s.57; F. Fox, *Age*, s.53.

⁴⁶ D. Kossev, H.Hristov, D. Angelov, *Age*, s.43-44.

⁴⁷ Simeon, İstanbul’u bir donanma ile denizden kuşatmadıkça alınmasının zor olduğunu anladı. Bu nedenle O, Fatimilerle bir ittifak yaparak onların donanmasından yararlanmayı düşündü. Stanley G. Evans, *Age*, s.48.

⁴⁸ Vasil A. Vassiliev, *Age*, s.37.

⁴⁹ Vasil A. Vassiliev, *Age*, s.36.

⁵⁰ N. Todorov, *Age*, s.21.

⁵¹ B. Jelavich, *Age*, s.16.

⁵² Örneğin F. Fox, *Age*, s.51.

⁵³ Vasil A. Vassiliev, *Age*, s.44.

beyler daha fazla özerklik için mücadele etmeye ve artık çarın hükümlerine uymamaya başladılar.⁵⁴ Bu suretle merkezi otorite gittikçe zayıflamaktaydı. Öte taraftan Bogomil mezhebine bağlı vaizlerin kışkırttığı Bulgar çiftçiler vergilerini ödememeye, angarya sorumluluklarını yerine getirmemeye başladılar.

Bu şartlar 10. yüzyılın sonlarına doğru Tuna Bulgar Devleti'ni hızlı bir şekilde trajik bir sona doğru götürmekteydi.⁵⁵

Bizans imparatoru Nicephoros Phoca, Bulgaristan'ın içinde bulunduğu bu kötü durumu, Bulgar Devleti'ne nihai bir darbe indirmek için iyi bir fırsat olarak gördü. Bu amaçla Bulgarlara karşı, kuzeyde büyük bir güç olarak ortaya çıkan Kiev knezi Svyatoslav ile 967 yılında bir antlaşma yaptı. Svyatoslav bir yıl sonra kalabalık bir ordu ile kuzeydoğu Bulgaristan'ı işgal etti. Ancak bundan sonraki gelişmeler Bizans için şaşırtıcı oldu. Svyatoslav, işgal ettiği kuzeydoğu Bulgaristan topraklarından çekilmedi ve Bulgar çarı Petro'un halefi II.Boris ile Bizans'a karşı bir antlaşma imzaladı. Yeni bir tehlike ile karşı karşıya kalan Bizans imparatoru John Tzimisce ordusunu topladı ve 971'de birleşik Bulgar ve Rus kuvvetlerini yenerek Bulgar başkenti Preslav'ı işgal etti. Bu arada II.Boris esir düştü ve İstanbul'a götürüldü.

Bizans imparatorunun bu büyük başarısı, Bulgar başkentini ve Bulgaristan'ın doğu bölgelerini Bizans'ın hakimiyetine sokmasına rağmen ülkenin batısında Bizans'a karşı varolma-yokolma mücadelesi kırk yıl daha devam etti. Bu evrede Komit Nikola adı verilen David, Moses, Aaron ve Samuel kardeşler önemli bir rol oynadılar. Onların liderliğinde başkenti Prespa olan yeni bir Batı-Bulgar Devleti yaratıldı.⁵⁶ Bulgar devletinin başkenti daha sonra Ohrid'e taşındı.

İlk yıllarda Bulgarlar kendilerini Bizans'a karşı başarılı bir şekilde bir şekilde korudular. Bizans'ın Araplarla meşguliyetlerinden de yararlanarak⁵⁷ önemli başarılar kazandılar. Bu sayede kuzeydoğu Bulgaristan'ın özgürlüğü temin edildi. Güney Makedonya'da önemli yerler ve Teselya'nın tamamı ele geçirildi.

Bulgarlar'ın büyük başarıları, özellikle kardeşlerinin ölümünden sonra Samuel'in tek başına hüküm sürdüğü dönemde meydana geldi. Samuel Bizans imparatorunu bir dizi yenilgiye uğrattıktan sonra Adriatik kıyılarını ve güney Makedonya'da bazı yeni bölgeleri topraklarına kattı. Bizans'a karşı en büyük zaferini ise imparator II.Basil'e karşı 986 yılında Trajan Geçiti'nde kazandı. Bu zaferden sonra Samuel, Sırbistan üzerinde nüfuz edinmek için harekete geçti ve Sırbistan prenslerini birer birer tabi hale getirdi.

Bulgarların bütün bu başarıları imparator II.Basil'i yıldırmadı. 11. yüzyılın hemen başında doğu Bulgaristan'ın başlıca şehirlerini ve Makedonya'da bazı kaleleri, Vidin, Üsküp gibi stratejik öneme sahip

⁵⁴ D. Kossev, H.Hristov, D. Angelov, *Age*, s.58.

⁵⁵ R. J. Crampton, *Age*, s.20.

⁵⁶ D. Kossev, H.Hristov, D. Angelov, *Age*, s.59; Vasil A. Vassiliev, *Age*, s.45; F. Fox, *Age*, s.57; Vera Moutafchieva -Nikolai Todorov, *Bulgaria's Past*, s.33-34; G. Fehér, *Age*, s.60-61.

⁵⁷ R. J. Crampton, *Age*, s.21; G. Fehér, *Age*, s.61.

müstahkem kaleleri ele geçiren Basil, Samuel'e nihai darbeyi 1014'te indirdi. Blassitsa Dağı'nda esir aldığı 14000 yada 15000 Bulgar askerinin gözlerini oyarak dehşet saçtı.⁵⁸ Bu nedenle O, "Bulgaroctonos" (Bulgar Katili) lakabıyla anılmaktadır.

Samuel bu gaddarlığı görerek öldü. Bulgarlar, varlıklarını Samuel'in oğlu Gavrail Radomir (1014-1015) ve onun kuzeni Ivan Vladislav'ın şahsında devam ettirmek istediler de sonuç alamadılar. 1018'de başta başkent Ohrid olmak üzere bütün Bulgaristan Bizans'ın eline düştü ve bireysel bazdaki bağımsızlık mücadelesi de Bulgarların kaderini değiştiremedi. Bundan sonra Bulgaristan, başında imparatorluk valisi bulunan bir Bizans eyaleti haline sokuldu.⁵⁹ Bu arada Bulgarların bir kısmı toplu halde Bizans'ın elinde bulunan Doğu Anadolu bölgesine sürüldü.⁶⁰

Böylece, Esperüh'ün 681 yılında kurduğu Tuna Bulgar Devleti tarih sahnesinden çekilmiş oldu. Ancak Bulgarlar, 170 yıllık bir esaret döneminden sonra Asen ve Peter kardeşlerin öncülüğünde Tırnova'da yeni bir Bulgar devleti kurmayı başaracaklardır. Bu ise gelecekte Balkan yarımadasını yeni gelişmelere gebe bırakacaktır.

⁵⁸ Stanley G. Evans, *Age*, s.55; R. J. Crampton, *Age*, s.21-22; B. Jelavich, *Age*, s.18; D. Kossev, H.Hristov, D. Angelov, *Age*, s.60; V. Moutafchieva –N. Todorov, *Age*, s.34; Vasil A. Vassiliev, *Age*, s.46; F. Fox, *Age*, s.59; N. Todorov, *Age*, s.28.

⁵⁹ A. A. Vasiliev, *Age*, s.405; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1981, s.288.

⁶⁰ M.V. Levçenko, *Bizans*, çev.Erdoğan Berktaş, İstanbul 1979, s.239.

KAYNAKÇA

- ACAROĞLU, Türker, “*Bulgaristan Türklerinin Dünü–Bugünü-Yarını*”, **X.Türk Tarih Kongresi**, c.IV, 22-26 Eylül 1986, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.1487-1500.
- A[hmed] H[amdi], **Bulgar Tarihi**, Saray Matbaası, Trabzon 1326.
- BOBÇEV, S.S., “*Kurum Han’ın Yasa Koyuculuğu*”, çev. M. Türker ACAROĞLU, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 10-11, 1981-1982, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1983.
- CRAMPTON, R. J., **A Concise History of Bulgaria**, Cambridge University Press, Cambridge 1997.
- ESİN, Emel, “*Türk Tarihi Işığında Bulgaristan*”, **Türk Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, (Mayıs) Ankara 1978.
- EVANS, Stanley G M.A., **A Short History of Bulgaria**, Lawrence/Wishart Ltd, London 1960.
- FEHÉR, Géza, **Bulgar Türkleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984.
- _____, “*Türko-Bulgar, Macar ve bunlara akraba Milletlerin kültürü – Türk kültürünün Avrupa’ya tesiri*”, **II. Türk Tarih Kongresi**, 20-25 Eylül 1937, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1943, s.290-320.
- FOX, Frank, **Bulgaria**, A. And C. Black,Limited, London 1915.
- Hamit Zübeyr, **Bulgar Türklerinin Eski Tarihi**, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, No. 27(eserde basım yeri ve tarihi bulunmamaktadır.)
- JELAVICH, Barbara, **History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries**, vol.I, Cambridge University Press, Cambridge 1985.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, 5. Baskı, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1988.
- _____, “*Türk-Bulgarlar’ın Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış*”, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 10-11, 1981-1982, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1983, s.93-122.
- KOSSEV, D., Hristov, H., Angelov, D., **A Short History of Bulgaria**, Foreign Languages, Sofia 1963.
- KOŞAY, Hamit, “*İdil-Ural Bölgesindeki Türklerin Menşei Hakkında* ”, **V. Türk Tarih Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1960, s.233-143.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, “*Türk Hukuki Müesseseleri*”, **II. Türk Tarih Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1943, s.283-418.
- KURAT, Akdes Nimet, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz’in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992.
- _____, “Bulgar”, **İslam Ansiklopedisi**, c.2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s.781-796
- _____, Nimet Kurat, “*Bulgaristan*”, **İslam Ansiklopedisi**, c.2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s.796-801.
- LEVÇENKO, M.V., **Bizans**, çev. Erdoğan Berktaş, Milliyet Yayınları, Tarih Dizisi: 45, İstanbul 1979.
- Mehmet Şeref, **Bulgarlar ve Bulgar Devleti**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara1934.
- MOUTAFCHIEVA, Vera - Todorov, Nikolai, **Bulgaria’s Past**, Sofia Press, Sofia 1969.
- NINOV, Nino, **History of Bulgaria in the Lectures**, Sofia Press, Sofia 1982.
- ORKUN, Hüseyin Namık, **Türk Tarihi**, II, Akba Yayınları, Ankara 1946.

- OSTROGORSKY, G., **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1981.
- ÖGEL, Bahaeddin, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- _____, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları I**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2170, İstanbul 1992.
- PEREMECİ, Osman Nuri, **Tuna Boyu Tarihi**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul: 1942.
- RÁSONYI, László, **Tarihte Türklük**, 3.Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 126, Ankara 1993.
- _____, **Tuna Köprüleri**, çev. Hicran Akın, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1984.
- TEKİN, Talat, **Tuna Bulgarları ve Dilleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 530, Ankara 1987.
- TODOROV, Nikolay, **Bulgaristan Tarihi**, çev. Veysel Aytaman, Öncü Kitabevi:38, İstanbul 1979.
- TOGAN, Z. Velidi, **Umumi Türk Tarihi'ne Giriş**, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 1534, İstanbul 1981.
- TUĞLACI, Pars, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, Pars Yayın ve Ticaret Ltd. Şti, İstanbul 1984.
- Türk Ansiklopedisi**, "Bulgaristan", c.8, Maarif Basımevi, Ankara 1956, s. 383-396.
- VASILIEV, A. A., **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, çev. Arif Müfid Mansel, c. I, Ankara 1943.
- VASSILIEV, Vasil A., **Bulgaria-13 Centuries of Existence**, Sofia 1979.
- ZLATARSKI, V.N., "*Kurum Han*", çev. M. Türker ACAROĞLU, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 10-11, 1981-1982, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1983, s.125-150.